

KOMERCLIKUMA JAUNĀ AKCIJU IEDALĪJUMA PROBLEMĀTIKA

PROBLEMS OF THE NEW CLASSIFICATION OF SHARES IN THE COMMERCIAL LAW OF THE REPUBLIC OF LATVIA

Pauls Zeņķis, *Dr. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
Civiltiesisko zinātņu katedras lektors

Summary

A share is a capital security that represents the participation of the holder in the share capital of a joint stock company. The person entitled to the share is known as the shareholder. The status of shareholder may be acquired in different ways, depending on the type of share, according to the classification of the person entitled to the security. According to the way in which the person entitled to the security is determined, securities are classified as bearer securities, registered securities and warrant securities. Shares theoretically may be issued under any of these types of classification of the person entitled to the securities. On 1 July 2023, amendments to the Commercial Law of the Republic of Latvia came into force, reforming the types and forms of shares as securities.

Atslēgvārdi: vērtspapīri, akcijas, akcionārs

Keywords: securities, shares, shareholder

Ievads

Komerclikums¹ kopš tā spēkā stāšanās akcijas pēc to veida iedalīja “vārda akcijās” un “uzrādītāja akcijās”. Savukārt pēc formas tās tika iedalītas papīra akcijās un dematerializētās akcijās. Taču 2023. gada 1. jūlijā spēkā stājās 2022. gada 16. jūnijā pieņemtie Grozījumi Komerclikumā² (turpmāk – Grozījumi). Ar Grozījumiem Komerclikumā izsenis lietotais un praksē labi zināmais jēdziens “uzrādītāja akcija” aizstāts ar jēdzienu “dematerializēta akcija”, savukārt jēdziens “vārda akcija” ar jēdzienu “reģistrēta akcija”.³ Tāpat ar Grozījumiem izslēgts Komerclikuma 229. pants, kas līdz šim noteica akciju formu.

¹ Komerclikums: LV likums. Pieņemts 13.04.2000. [10.03.2024. red.].

² Grozījumi Komerclikumā: LV likums. Pieņemts 16.06.2022. [10.03.2024. red.].

³ Lielkalne B. Akciju sabiedrību reforma un citas izmaiņas Komerclikumā. Jurista Vārds, Nr. 28 (1294), 11.07.2023., 6.–13. lpp.

Neskatoties uz Grozījumos lietoto jēdzienu nekonsekvenci ar citiem normatīvajiem aktiem un tiesību sistēmu kopumā, kā arī tiesību praktiķu iebildumiem,⁴ minētie grozījumi par jēdziena “uzrādītāja akcija” aizstāšanu ar jēdzienu “dematerializēta akcija” un jēdziena “vārda akcija” aizstāšanu ar jēdzienu “reģistrēta akcija” bez iebildumiem tika apstiprināti Saeimas sēdē gan otrajā,⁵ gan trešajā lasījumā.⁶ Autors uzskata, ka ar šiem Grozījumiem likumdevējs ir pieļāvis būtisku kļūdu, radot neskaidrības par akciju kā vērtspapīru veidiem, kā arī akciju kā vērtspapīru formām, kas arī būtiski ietekmē akciju turpmāko civiltiesisko apgrozību.

1. Akciju kā vērtspapīru forma un veidi

Pēc formas vērtspapīrus iedala materializētos un dematerializētos vērtspapīros. Materializētas formas vērtspapīri ir ietverti fiziska papīra dokumenta formā (aktā). Turpretim dematerializētas formas vērtspapīri ir tādi, par kuriem dokuments papīra formā (akts) netiek izdots. Šādi vērtspapīri ir reģistrējami iegūratojuma veidā. Tādējādi dematerializētas formas vērtspapīri ir pretstats materializētajiem jeb papīra formas vērtspapīriem.⁷ Vienlaikus būtiski uzsvērt, ka par akciju kā vērtspapīru var uzskatīt tikai tādu akciju dematerializētā formā, kas ir reģistrēta (iegūratota) centrālajā vērtspapīru depozitārijā, nevis, piemēram, akciju sabiedrības kā emitenta iekšējā reģistrā.⁸

Savukārt pazīmes, pēc kādām iespējams iedalīt vērtspapīru veidus, ir daudzas un dažādas. Tiesību doktrīnā par būtiskākajām vērtspapīru iedalījuma pazīmēm uzskata vērtspapīru iedalījumu pēc (1) tajos nostiprināto tiesību apjoma un (2) to tiesīgās personas noteikšanas veida.⁹

Pēc vērtspapīros nostiprināto tiesību apjoma vērtspapīrus var iedalīt: (a) kapitāla vērtspapīros, (b) parāda vērtspapīros, (c) liettiesiskos vērtspapīros un (d) jauktos vērtspapīros.¹⁰

Akcija atbilstoši vērtspapīru iedalījumam pēc tajos noteikto tiesību apjoma ir kapitāla vērtspapīrs. Minētais izriet no Komerclikuma 226. panta pirmās daļas, kurā dota jēdziena “akcija” legāldefinīcija. Tajā norādīts, ka akcija ir vērtspapīrs, kas apliecina akcionāra līdzdalību sabiedrības pamatkapitālā un dod viņam tiesības atbilstoši

⁴ Tieslietu ministrijas patstāvīgās darba grupas Komerclikuma grozījumu izstrādei locekļu *Dr. iur.* Aivara Lošmaņa un Viktora Šadinova 2022. gada 21. martā Saeimas Tautsaimniecības, agrārās, vides un reģionālās politikas komisijai un Saeimas Juridiskajam birojam adresētais viedoklis par termina “uzrādītāja akcijas” aizstāšanu ar terminu “kontā reģistrētas akcijas” likumprojektā “Grozījumi Komerclikumā” (Nr. 1272/Lp13). Pieejams: <https://titania.saeima.lv/LIVS13/SaeimaLIVS13.nsf/0/271D9AB23141A-4BFC225880D0044BDE1?OpenDocument> [aplūkots 04.03.2024.].

⁵ Saeimas 12.05.2022. sēdes stenogramma par likumprojekta “Grozījumi Komerclikumā” (Nr. 1272/Lp13) izskatīšanu otrajā lasījumā. Pieejama: <https://titania.saeima.lv/LIVS13/saeimalivs13.nsf/0/22240A893E-549B36C225885900470613?OpenDocument> [aplūkots 04.03.2024.].

⁶ Saeimas 16.06.2022. sēdes stenogramma par likumprojekta “Grozījumi Komerclikumā” (Nr. 1272/Lp13) izskatīšanu trešajā, galīgajā lasījumā. Pieejama: <https://titania.saeima.lv/LIVS13/saeimalivs13.nsf/0/FE7C3D8D343A7A97C225888E003360E9?OpenDocument> [aplūkots 04.03.2024.].

⁷ Zeņķis P. Obligācijas, to veidi un civiltiesiskā apgrozība. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2023, 34. lpp.

⁸ Turpat, 122. lpp.

⁹ Turpat, 34. lpp.

¹⁰ Turpat, 17.–20. lpp.

attiecīgās akcijas kategorijai piedalīties sabiedrības pārvaldē, saņemt dividendi un sabiedrības likvidācijas gadījumā – likvidācijas kvotu. Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir atzinusi, ka akcija ir sarežģīts objekts ar ekonomisku vērtību,¹¹ kas apliecina, ka akcionāram tā pieder kopā ar tai atbilstošajām tiesībām. Akcionāram ir ne vien tiesības uz kompānijas mantas daļu, ja tās darbība tiek izbeigta, bet arī citas beznosacījuma tiesības, it īpaši tiesības balsot un tiesības ietekmēt komercsabiedrības darbību.¹² Tādējādi akcija kā kapitāla vērtspapīrs satur ne vien mantiskas tiesības (saņemt dividendi un likvidācijas kvotu), bet arī personiska rakstura nemantiskas tiesības. Piemēram, atbilstoši Komerclikuma 267. panta pirmajā daļā noteiktajam ar akcionāru sapulces starpniecību ir tiesības piedalīties sabiedrības pārvaldē, lemjot par Komerclikuma 268. pantā norādītajiem jautājumiem.¹³

Savukārt atbilstoši vērtspapīru tiesīgās personas noteikšanas veidam vērtspapīrus iedala: (1) uzrādītāja vērtspapīros, (2) vārda vērtspapīros un (3) ordera vērtspapīros. Tiesību doktrīnā atzīts, ka vērtspapīru iedalījums pēc tiesīgās personas noteikšanas vieda ir uzskatāms par visnozīmīgāko vērtspapīru klasifikācijas veidu,¹⁴ jo tieši šis vērtspapīru iedalījuma veids ļauj noteikt personu (kreditoru), kurai no vērtspapīra izriet prasījuma tiesības.¹⁵ Tāpat tieši iedalījums pēc vērtspapīru tiesīgās personas noteikšanas veida ir tas, kas ietekmē arī vērtspapīrā nostiprināto tiesību īstenošanas un tālāk nodošanas kārtību.¹⁶

Kā minēts, kopš Komerclikuma pieņemšanas līdz Grozījumu spēkā stāšanās brīdim Komerclikums akcijas pēc to tiesīgās personas noteikšanas veida iedalīja uzrādītāja akcijās un vārda akcijās.

Uzrādītāja vērtspapīrā iekļauto tiesību īstenošanai ir nepieciešama vien šā vērtspapīra uzrādīšana.¹⁷ Uzrādītāja vērtspapīrs tiesību doktrīnā tiek skaidrots kā vērtspapīrs, kura tiesīgā persona netiek noteikta, bet tajā ietvertā saistība ir izpildāma katram tā uzrādītājam.¹⁸ Tādējādi uzrādītāja vērtspapīra turētājs (uzrādītājs) ir persona, kas ir tiesīga izlietot no vērtspapīra izrietošās tiesības,¹⁹ un uzrādītāja vērtspapīra turētājs bez jebkādiem papildu pierādījumiem ir uzskatāms par tiesīgo personu (kreditoru), kas var izlietot visas no tā turējumā esošā vērtspapīra izrietošās tiesības.²⁰ Minēto iemeslu dēļ uzrādītāja vērtspapīrā visciešāk nodibinās saikne starp vērtspapīru kā dokumentu un tajā nostiprināto tiesību,²¹ kurā visizteiktāk darbojas vēsturiskais vērtspapīru princips – tiesības no papīra izriet no tiesībām uz papīru.²²

¹¹ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā Nr. 30417/96 *Olczak v. Poland*, § 60.

¹² Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā Nr. 48553/99 *Sovtransavto Holding v. Ukraine*, § 103.

¹³ Zeņķis P. Obligācijas, to veidi un civiltiesiskā apgrozība. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2023, 34. lpp.

¹⁴ Čakste K. Tirdzniecības tiesības. II daļa. Vērtspapīru tiesības. Rīga: [b. i.], 1939, 5.–6. lpp.

¹⁵ Kārklīš J. Vekseltiesības 21. gadsimtā (I). Jurista Vārds, Nr. 23 (1185), 08.06.2021., 27.–41. lpp.

¹⁶ Brox H., Henssler M. Handelsrecht mit Grundzügen des Wertpapierrechts. 22., neu bearbeitete Auflage. München: C. H. Beck, 2016, § 29 Rn. 520.

¹⁷ Kārklīš J. Vekseltiesības 21. gadsimtā (I). Jurista Vārds, Nr. 23 (1185), 08.06.2021., 27.–41. lpp.

¹⁸ Čakste K. Tirdzniecības tiesības. II daļa. Vērtspapīru tiesības. Rīga: [b. i.], 1939, 11. lpp.

¹⁹ Kārklīš J. Vekseltiesības 21. gadsimtā (I). Jurista Vārds, Nr. 23 (1185), 08.06.2021, 27.–41. lpp.

²⁰ Lēbers A. Tirdzniecības tiesību pārskats. Rīga: Valters un Rapa, 1926, 270. lpp.

²¹ Turpat.

²² Čakste K. Tirdzniecības tiesības. II daļa. Vērtspapīru tiesības. Rīga: [b. i.], 1939, 11. lpp.

Atbilstoši Komerclikuma 228. panta redakcijai līdz Grozījumu spēkā stāšanās brīdim uzrādītāja akcijas tika definētas kā akcijas, kas saskaņā ar Finanšu instrumentu tirgus likuma²³ noteikumiem iegrāmatotas personai atvērtajā finanšu instrumentu kontā. Iespējamība izlaist uzrādītāja akcijas papīra formā nepastāv jau kopš Komerclikuma spēkā stāšanās. Tātad uzrādītāja akcijas pastāv tikai dematerializētā formā, bet tajos nostiprinātās tiesības ir tiesīga izlietot persona, kuras finanšu instrumentu kontā tās ir iegrāmatotas. Savukārt no šādām akcijām izrietošās tiesības tiek nodotas citām personām ar šādu akciju pārveduma rīkojuma izpildi, veicot grāmatojumu no atsavinātāja finanšu instrumenta konta uz ieguvēja finanšu instrumentu kontu.

Turpretim vārda vērtspapīri iepretim uzrādītāja vērtspapīriem, kur par kreditoru uzskatāms katrs to uzrādītājs, ir tādi vērtspapīri, kuros ir norādīta konkrēta šo vērtspapīru tiesīgā persona.²⁴ Tādējādi vārda vērtspapīros nostiprinātās tiesības ir šajā vērtspapīrā noteiktai un zināmai personai,²⁵ un parādnieka vārda vērtspapīrā ietvertā saistība ir jāizpilda nevis katram tā uzrādītājam, bet vērtspapīrā norādītajai personai.²⁶

Tāpat atšķiras no vārda vērtspapīriem izrietošo tiesību nodošana citām personām.²⁷ Tā kā vārda vērtspapīrā noteiktās saistības ir jāizpilda tikai šajā vērtspapīrā norādītajai personai, tad pretēji uzrādītāja vērtspapīriem ar vārda vērtspapīra nodošanu citai personai vien nepietiek, lai šis vērtspapīra ieguvējs būtu uzskatāms par vārda vērtspapīra tiesīgo personu.²⁸ Vārda vērtspapīros ietilpstošo tiesību nodošanai ir nepieciešams ne vien akts, bet arī šajā vērtspapīrā ietilpstošo tiesību nodošana.²⁹

No vārda vērtspapīrā nostiprinātās tiesības ir atkarīga arī šā vērtspapīra tiesību nodošanas forma. Piemēram, obligāciju kā parāda vērtspapīru tiesību nodošana notiek ar cesiju³⁰, savukārt kapitāla vārda vērtspapīros ietvertās tiesības pāriet ar dalības tiesību pārvešanu (transfertu) Komerclikuma 234. panta pirmajā daļā noteiktajā kārtībā, atspoguļojot akciju pāreju akcionāru reģistrā³¹. Vienlaikus jebkurā gadījumā nepieciešama arī paša vārda vērtspapīra nodošana.³²

2. Ar Grozījumiem veiktās izmaiņas akciju formu un veidu sakarā

Patlaban Komerclikuma 228. panta pirmā daļa noteic: “Akcija var būt reģistrēta akcija vai dematerializēta akcija. Reģistrēta akcija ir uzskaitīta akcionāru reģistrā, un dematerializēta akcija ir iegrāmatota centrālajā vērtspapīru depozitārijā. Visas sabiedrības akcijas ir vai nu reģistrētas akcijas, vai dematerializētas akcijas.” Atbilstoši

²³ Finanšu instrumentu tirgus likums: LV likums. Pieņemts 20.11.2003. [10.03.2024. red.].

²⁴ Zeņķis P. Obligācijas, to veidi un civiltiesiskā apgrozība. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2023, 37. lpp.

²⁵ Lēbers A. Tirdzniecības tiesību pārskats. Rīga: Valters un Rapa, 1926, 263. lpp.

²⁶ Kārklīņš J. Vekseltiesības 21. gadsimtā (I). Jurista Vārds, Nr. 23 (1185), 08.06.2021., 27.–41. lpp.

²⁷ Zeņķis P. Obligācijas, to veidi un civiltiesiskā apgrozība. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2023, 37. lpp.

²⁸ Čakste K. Tirdzniecības tiesības. II daļa. Vērtspapīru tiesības. Rīga: [b. i.], 1939, 10. lpp.

²⁹ Zeņķis P. Obligācijas, to veidi un civiltiesiskā apgrozība. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2023, 37. lpp.

³⁰ Turpat, 38. lpp.

³¹ Lošmanis A. Akciju aprites modernizācijas nepieciešamība Latvijā. Jurista Vārds, Nr. 17/18 (1075/1076), 30.04.2019., 34.–37. lpp.

³² Lēbers A. Tirdzniecības tiesību pārskats. Rīga: Valters un Rapa, 1926, 265. lpp.

šā panta otrajai daļai no reģistrētas akcijas izrietošās tiesības ir personai, kura kā akcionārs ierakstīta akcionāru reģistrā. Savukārt atbilstoši minētā panta trešajai daļai: “No dematerializētas akcijas izrietošās tiesības ir personai, uz kuras vārda atvērtā finanšu instrumentu kontā akcija ir iegrāmatota atbilstoši Finanšu instrumentu tirgus likumam.”

Atbilstoši Grozījumu likumprojekta anotācijai veiktie grozījumi pilnveido akciju reģistrācijas un uzskaites kārtību, kā arī uzlabo informācijas pieejamību par akcionāriem.³³ Grozījumu nepieciešamība pamatota Ministru kabineta 2019. gada 7. maija rīkojumā Nr. 210 “Par Valdības rīcības plānu Deklarācijas par Artura Krišjāņa Kariņa vadītā Ministru kabineta iecerēto darbību īstenošanai”³⁴ ar 35.2. pasākumu – panākt, ka pasaules sabiedrībai nav šaubu par Latvijas atbilstību OECD standartiem tiesiskuma nodrošināšanā tieslietu un finanšu jomā, radot skaidru akciju reģistrācijas un uzskaites kārtību caur akciju turēšanu kontos. Autors uzskata, ka šo mērķi nav izdevies sasniegt. Tieši pretēji, ir radīts pretrunīgs Komerclikuma regulējums, kurā lietotie jēdzieni sistēmiski ir pretēji zināmajiem vērtspapīru veidiem un formām,³⁵ ko pamato turpmāk minētais.

Vārda akciju pārdēvēšana par reģistrētām akcijām tika pamatota ar to, ka šāda veida akcijas tiek uzskaitītas (reģistrētas) akcionāru reģistrā. Savukārt uzrādītāja akcijas esot nepieciešams pārdēvēt par dematerializētām akcijām, jo tās tiek iegrāmatotas centrālajā vērtspapīru depozitārijā un, šādi iegrāmatojot, iegūst dematerializētu formu.³⁶ Tā laika tieslietu ministrs Jānis Bordāns jēdzienu “uzrādītāja akcija” maiņu uz “dematerializētu akciju” pamatoja ar tādu teju absurdu argumentu, ka Latvijā jau ilgstoši uzrādītāja akcijas tiek iegrāmatotas finanšu instrumentu kontos, kas nodrošina iespēju uzzināt šo akciju īpašniekus, un tādēļ akciju veids, kas tiek dēvēts par uzrādītāja akcijām, neatbilst klasiska uzrādītāja papīra būtībai.³⁷

Autors uzskata, ka jau šo Grozījumu apsvērumos ir redzama Grozījumu iniciatoru neizpratne par pasaulē vēsturiski pastāvošiem akciju kā vērtspapīru veidiem un formām. Proti, Grozījumos akciju veida nosaukuma maiņa tiek pamatota ar apsvērumiem, kas ir attiecināmi nevis uz akciju veidu, bet gan uz akciju formu. Par nevēlamu un labai likumdošanai neatbilstošu praksi ir jāuzskata tādi normatīvo aktu grozījumi, kas ievieš jaunus, līdz šim praksē nesastaptus vērtspapīru veidu apzīmējumus, nemainot pašu šo vērtspapīru veidu izpratni un apgrozības noteikumus. Šādi rīkojoties, tiek radīts neskaidrs normatīvais regulējums, kas iepriekš nepazīstamu un

³³ Likumprojekta “Grozījumi Komerclikumā” anotācija. Pieejama: <https://titania.saeima.lv/LIVS13/SaeimaLIVS13.nsf/0/DFC4108202B784F1C22587B100238C75?OpenDocument> [aplūkots 04.03.2024.].

³⁴ Par Valdības rīcības plānu Deklarācijas par Artura Krišjāņa Kariņa vadītā Ministru kabineta iecerēto darbību īstenošanai: Ministru kabineta 07.05.2019. rīkojums Nr. 210. Latvijas Vēstnesis, Nr. 91, 09.05.2019.

³⁵ Zeņķis P. Obligācijas, to veidi un civiltiesiskā apgrozība. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2023, 34.–35. lpp.

³⁶ Tieslietu ministrijas 05.04.2022. vēstule Nr. 1-11/1134 Latvijas Republikas Saeimas Tautsaimniecības, agrārās, vides un reģionālās politikas komisijas priekšsēdētājam par priekšlikumiem likumprojektam “Grozījumi Komerclikumā” (Nr. 1272/Lp13) pirms otrā lasījuma. Pieejama: <https://titania.saeima.lv/LIVS13/SaeimaLIVS13.nsf/0/8890882DB73FB3CFC225881C00309E4F?OpenDocument> [aplūkots 04.03.2024.].

³⁷ Tieslietu ministrijas 03.03.2022. vēstule Nr. 1-11/722 Latvijas Republikas Saeimas Tautsaimniecības, agrārās, vides un reģionālās politikas komisijas priekšsēdētājam par priekšlikumiem likumprojektam “Grozījumi Komerclikumā” (Nr. 1272/Lp13) pirms otrā lasījuma. Pieejama: <https://titania.saeima.lv/LIVS13/SaeimaLIVS13.nsf/0/226EEAABDCC23899C22587FA0043EEA3?OpenDocument> [aplūkots 04.02.2024.].

ar citiem normatīvajiem aktiem un tiesību sistēmu nesaskaņotu jēdzienu ieviešanas dēļ rada problēmas izprast šādu vērtspapīru turpmāko apgrozību.³⁸

Lai izprastu ar šiem Grozījumiem radīto problemātiku, mēģināsim Komerclikumā jauno akciju iedalījumu sistematizēt atbilstoši jau izsenis zināmajām vērtspapīru formām un veidiem. Ievērojot, ka akcija ir vērtspapīrs, šāda sistematizācija nav tikai teorētiska. Lai tiesību piemērotājs gūtu skaidru priekšstatu par konkrēta vērtspapīra apgrozības kārtību, tam ir nepieciešams izprast, pie kura vērtspapīru veida un formas konkrētais vērtspapīrs pieder. Tādēļ jāvērtē, par kādu vērtspapīru pēc formas un veida ir uzskatāma gan reģistrēta akcija, gan dematerializēta akcija.

Atbilstoši iepriekš minētajam Komerclikums nosaka, ka reģistrēta akcija ir uzskaitīta akcionāru reģistrā. Tātad pēc būtības reģistrēta akcija ir tā pati dematerializēta akcija, jo formas ziņā reģistrēta akcija ir dematerializēts vērtspapīrs, par kuru netiek izdots papīra formas dokuments (akts).

Komerclikums arī nosaka, ka dematerializēta akcija ir iegrāmatota centrālajā vērtspapīru depozitārijā. Tādējādi formas ziņā arī dematerializēta akcija ir reģistrēts vērtspapīrs. Tātad, kā jau nosaukums liecina, šāda akcija, tāpat kā reģistrēta akcija, ir dematerializēta.

Ievērojot minēto, jāsecina, ka formas ziņā Komerclikuma regulētās reģistrētās akcijas un dematerializētās akcijas neatšķiras. Proti, tās abas ir dematerializētas jeb reģistrētas. Atšķiras vien "vieta", kur tās ir reģistrētas, – akciju sabiedrības pašas uzturētā jeb iekšējā akcionāru reģistrā (reģistrētu akciju gadījumā) vai centrālā vērtspapīru depozitārija uzturētā akcionāru reģistrā (dematerializētu akciju gadījumā). Vienlaikus publiskas apgrozības aizsardzība nodrošināta vienīgi centrālajā vērtspapīru depozitārijā iegrāmatotām (reģistrētām) akcijām, tādēļ tikai tās uzskatāmas par vērtspapīriem šā jēdziena pilnīgākajā izpratnē.³⁹

Secīgi nepieciešams aplūkot Komerclikuma regulētās reģistrētās akcijas un dematerializētās akcijas iedalījumu atbilstoši zināmajiem vērtspapīru veidiem.

Komerclikuma 228. panta otrā daļa nosaka, ka no reģistrētas akcijas izrietošās tiesības ir personai, kura kā akcionārs ierakstīta akcionāru reģistrā. Tādējādi pēc būtības reģistrēta akcija ir vārda vērtspapīrs – tāds, kura tiesīga persona ir tieši apzīmēta šajā vērtspapīrā un emitentam zināma.

Savukārt Komerclikuma 228. panta trešajā daļā minēts, ka no dematerializētas akcijas izrietošās tiesības ir personai, uz kuras vārda atvērtā finanšu instrumentu kontā akcija ir iegrāmatota atbilstoši Finanšu instrumentu tirgus likumam. Bet vai šāds dematerializētas akcijas skaidrojums ļauj noteikt, par kāda veida vērtspapīru atbilstoši vērtspapīru tiesīgās personas noteikšanas veidu iedalījumam ir uzskatāma dematerializēta akcija? Atbilde uz šo jautājumu ir noliedzīga. Atbilstoši Finanšu instrumentu tirgus likumam finanšu instrumentu kontā var tikt iegrāmatoti gan uzrādītāja, gan vārda vērtspapīri.⁴⁰ Tādējādi iegrāmatojums finanšu instrumentu kontā neļauj izdarīt secinājumus par dematerializētas akcijas veidu atbilstoši vērtspapīru tiesīgās personas noteikšanas veidu iedalījumam.

³⁸ Zeņķis P. Obligācijas, to veidi un civiltiesiskā apgrozība. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2023, 36. lpp.

³⁹ Turpat, 122. lpp.

⁴⁰ Pieteikums akciju iegrāmatošanai. Nasdaq CSD. Pieejams: https://nasdaqcsd.com/latvia/wp-content/uploads/sites/9/2022/12/Application_for_shares_registry.docx [aplūkots 10.02.2024.].

Iepriekš minēto kāds varbūt varētu uzskatīt tikai par teorētisku problēmu, taču ar jau vairākkārt minētajiem Grozījumiem Komerclikumā ietvertie pārejas noteikumi to padara par praktiskas dabas problēmu.

Atbilstoši Komerclikuma pārejas noteikumu 75. punktam ar 2023. gada 1. jūliju visas vārda akcijas ir uzskatāmas par reģistrētām akcijām, bet visas uzrādītāja akcijas – par dematerializētām akcijām. Vienlaikus Grozījumi nesniedz atbildi uz svarīgiem jautājumiem, kas notiek ar dematerializētām vārda akcijām. Vai ar Grozījumiem dematerializētas formas vārda akcijas ir izslēgtas no centrālā vērtspapīru depozitārija? Vai arī šādas akcijas no vārda akcijām kļuvušas par uzrādītāja akcijām?

Patiesībā akcionārus kā vērtspapīru tiesīgās personas aizskar ikviens no šiem rezultātiem. Proti, izslēdzot šādas akcijas no centrālā vērtspapīru depozitārija, akcionārs pēc būtības zaudē tam iepriekš no akcijas kā vērtspapīra izrietošās tiesības. Tā vietā akcionārs iegūst no akciju sabiedrības pašas vestā jeb iekšējā akcionāru reģistra izrietošās tiesības, kas vairs nav uzskatāmas par no vērtspapīra izrietošām tiesībām, bet ir pielīdzināmas tiesībām, kas izriet no sabiedrības ar ierobežotu atbildību kapitāla daļas, kas, kā zināms, ir bezķermeniska lieta⁴¹ un nebauda vērtspapīra tiesisko statusu.⁴²

Tāpat, mainot akciju veidu no vārda akcijām uz uzrādītāja akcijām, būtiski mainās arī kārtība, kā šajās akcijās kā vērtspapīros nostiprinātās tiesības tiek nodotas citai personai. Kā jau minēts, uzrādītāja vērtspapīri ir atsavināmi vienīgi ar pārveduma rīkojumu (vērtspapīra nodošanu), bet, lai nodotu vārda vērtspapīros nostiprinātās tiesības, ir nepieciešams gan pārveduma rīkojums (paša vērtspapīra nodošanas), gan arī kapitāla vērtspapīros nostiprināto tiesību transferts – akciju pāreja jāatspoguļo akcionāru reģistrā.

Kopsavilkums

1. Grozījumu mērķis “uz papīra” bija panākt skaidru akciju reģistrācijas un uzskaites kārtību. Taču, pēc autora domām, Grozījumu mērķis bija pilnībā izslēgt papīra formas akcijas.
2. Autors uzskata, ka Grozījumu mērķi nav izdevies sasniegt. Tieši pretēji, Grozījumu dēļ ir radīts pretrunīgs Komerclikuma regulējums, kurā lietotie jēdzieni sistēmiski ir pretēji zināmajiem vērtspapīru veidiem, tos vienādojot ar pastāvošām vērtspapīru formām.
3. Autors uzskata, ka Grozījumu pamatmērķi varēja sasniegt ar tiem pašiem līdzekļiem, kas jau izsenis bija spēkā saistībā ar uzrādītāja akcijām – neparedzot iespējamību emitēt uzrādītāja akcijas papīra formā. Proti, Komerclikuma 228. pantā (kas regulēja akciju formu) bija nepieciešams noteikt, ka vārda akcijas var būt tikai dematerializētas un papīra vārda akciju turētājiem noteiktā termiņā jāveic šo akciju imobilizācija (“pārņemšana” no papīra uz dematerializētu formu).

⁴¹ Kārklīšs J. Kapitāla daļa un tās atsavinājums. Jurista Vārds, Nr. 47 (746), 10.11.2012.; Strupiņš A. Komentārs Komerclikuma 186. pantam, 2019. Pieejams: <https://komentari.info/index.php?v=1&likums=4&komentars=189> [aplūkots 07.03.2024.].

⁴² Zeņķis P. Obligācijas, to veidi un civiltiesiskā apgrozība. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2023, 122. lpp.

4. Šobrīd, kā uzskata autors, Komerclikumā saistībā ar akciju veidiem un formām nepieciešams īstenot “iepriekšējā stāvokļa atjaunošanu”. Proti, atjaunot Komerclikumā jēdzienus “vārda akcijas” un “uzrādītāja akcijas”, paredzot, ka “vārda akcijas” var būt tikai dematerializētā formā. Tā būtu iespējams sasniegt rezultātu, kad “vilks paēdis un kaza dzīva”, jo būs sasniegts ar Grozījumiem plānotais mērķis, ka ir skaidri izsekojama akciju apgrozība, vienlaikus neradot neskaidrības akciju kā vērtspapīru iedalījumā un apgrozības kārtībā.